

Kritika koncepta „financijske pismenosti“

izv. prof. dr. sc. Marko Grdešić

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

marko.grdesic@fpzg.hr

Veoma nam često brojni stručnjaci sugeriraju da je u Hrvatskoj „financijska pismenost“ na niskim razinama i da ju treba podići. Zato su potrebne različite radionice, tribine, konferencije, seminari i drugi obrazovni sadržaji. U ovom ću tekstu izložiti osnovne točke za kritiku koncepta financijske pismenosti (za slične argumente vidi Arthur, 2012; Haiven, 2017). Ali najprije, što se podrazumijeva pod tim pojmom?

Prema brošuri koju je priredila Hanfa (2025a), domaća agencija za nadzor financijskih usluga, riječ je o znanjima i vještinama koje se upotrebljavaju pri donošenju financijskih odluka, o štednji i ulaganju, sve od malih svakodnevnih kupovina do većih odluka o podizanju kredita. Prema anketnom istraživanju Hrvatske narodne banke i Hanfe (2023), hrvatskim se građanima može dati 12 bodova od mogućih 20, što znači da postoji dosta prostora za napredak. Komparativno gledano, Hrvatska je otprilike na europskom prosjeku (Vujčić, 2025). U Hrvatskoj, više financijske pismenosti imaju oni koji su više obrazovani, oni s većim prihodima, oni koji su u četrdesetima i oni koji žive u Zagrebu. U Hanfi smatraju da se „ne trebamo bojati financijskih usluga, već ih poznavati i procijeniti koliko je koja od njih primjerena i prikladna za nas“ (2025a: 5).

Mnogo se aktera bavi ovom temom. Posebno je aktivan profesor matematike Toni Milun koji je čak i pokrenuo konferenciju financijske pismenosti pod nazivom „Toni Milun“, za koju je ulaznica 2023. godine koštala 70 eura (Tonimilun.hr, 2025). Njegova je najnovija knjiga, *Budi financijski fit*, napisana zajedno sa Sandrom Ferenčak i Tonijem Vitalijem, jedna od najbolje prodvanih knjiga ove godine (Milun et al., 2025; Top lista knjiga, 2025). Evo što kažu autori:

„Financijska sloboda nije nešto dostupno samo onima koji puno zarađuju. I osobe prosječnih primanja mogu do nje doći, doduše, nešto težim, ali ne i nemogućim putem. Ključna stvar koju mnogi ne razumiju jest kako financijska sloboda nije toliko vezana uz visinu zarade već uz životni stil odnosno potrošnju. U kontekstu financijske slobode, skroman životni stil je zapravo supermoć [...] Za neke tako financijska sloboda može značiti plaćanje računa na vrijeme, otplaćivanje stambenog i drugih kredita bez velikih poteškoća, općenito život bez dugova. Nekima pak to može značiti dovoljno ušteđevine za putovanja ili pokriće više mjeseci troškova, više vremena za druženje s obitelji. Pojedinci pak žele neki oblik mjesečnog pasivnog prihoda, oni najambiciozniji dovoljno novca da ne moraju više uopće raditi.“ (Milun et al., 2025: 16-17).

Drugim riječima, ideja financijske pismenosti omogućuje i više od samog izbjegavanja teških osobnih financijskih katastrofa. Ona nudi i bolju budućnost onima koji tim alatima ovladaju. Premda Milun često govori kako nema brzog puta do bogatstva te da svaka odluka nosi rizik, sigurno je da implicitno ohrabruje nadu kod svojih čitatelja da bi i oni mogli postati bogati. Na vrhu se nalaze oni koji uz pomoć „pasivnih prihoda“, tj. rente, ne moraju više raditi jer će novac raditi umjesto njih. To nam nudi pametno upravljanje novcem pomoću više razine financijske pismenosti.

Da bi se te vještine proširile, potrebno je početi u što ranijoj dobi. Na tom je tragu Hanfa kreirala igru za djecu „Desitudo“. Tu su igru prvo osmislili u osnovnoj školi na Hvaru, a zatim se uključila i Hanfa. Igra je „inovativno i zanimljivo sredstvo putem koje učenici osnovnih škola mogu kroz igru učiti razlikovati želje od potreba te razumjeti osnove osiguranja, tržišta kapitala i mirovinskih sustava“ (Hanfa, 2025b). Do sada su podijelili preko 150 igara u osnovnim školama. Širenje koncepta financijske pismenosti ne staje tu. Guverner Hrvatske narodne banke Boris Vujčić se pak zalaže za to da osobne financije budu obavezan predmet u školi (Katalinić, 2025).

Naravno, ima tu dobrih i razumnih savjeta. Promicanje financijske pismenosti utoliko može biti pozitivna praksa ukoliko će pomoći ljudima da izbjegnu zaista teške financijske probleme, u koje bi mogli upasti zbog neke glupe odluke ili naivnosti. Na primjer, razumije se da je pozitivno ako bilo što od spomenutog pomogne nekome da ne postane žrtva neke piramidalne prevare. U vremenu u kojem živimo, financijski alati zaista jesu osnovni alati preživljavanja. Zašto onda kritizirati koncept financijske pismenosti? Navesti ću više razloga.

Kritika

Prvo, problemi s kojima se suočavamo su zajednički. Dakle, financijska sigurnost, sigurno starenje i dostupnost stanovanja kolektivni su problemi koji zaslužuju kolektivne odgovore. Pristup financijske pismenosti ih privatizira. Taj pristup nam nudi samo to da pokušamo navigirati kroz taj labirint. Drugim riječima, zagovarateljima financijske pismenosti nedostaje ono što C. W. Mills (1964 [1959]) zove „sociološka imaginacija“. Zadatak dobre društvene analize jest da ono što se isprva čini kao privatni problem sagleda kao javni. Umjesto toga, zagovaratelji financijske pismenosti nam kažu da se svatko mora snaći sam. To snalaženje može za neke biti i jako uspješno. Neki mogu ne samo igrati po pravilima sustava nego i izigrati taj sustav. Ali to ipak ostaje individualno rješenje.

Dakle, premda se čini kao da se širenjem znanja o financijama obavlja neka vrsta prosvjetiteljskog posla, u kojem se obični ljudi izvode iz neznanja, pristup financijske pismenosti istovremeno potiče određeni tip neznanja. Ovakve publikacije i radionice nikada ne postavljaju pitanje zašto se stanovanje mora kupovati na tržištu uz kredite koji se otplaćuju doživotno. Zašto je mirovinski sustav organiziran na način kako jest, uz izloženost tržišnim rizicima? Je li nužno da većina stanovništva živi od plaće do plaće bez nekog osiguranja u slučaju serije loših okolnosti? Također, konačni je cilj stvoriti više tokova „pasivnog prihoda“, ali nikada se ne postavlja pitanje tko točno stvara tu vrijednost, već se pretpostavlja samo da „novac radi za nas“. Ta se pitanja ne postavljaju i zapravo se pažnja usmjeruje što dalje od njih.

Drugo, ekspertiza o financijskoj pismenosti moguća je upravo zato jer živimo u neoliberalnom i finacijaliziranom sustavu koji je stvoren u zadnjih četiri do pet desetljeća. Prije toga, uloga je tržišta kapitala bila ograničena i odvojena od ostatka ekonomskog sustava. Stanovanje nije bilo pretvoreno u robu na način na koji je danas. Slično se može reći i za zdravstvo i za obrazovanje, premda, naravno, svaki sektor ima svoje specifičnosti, i nije u svakoj zemlji jednako stanje. Međutim, općenito govoreći,

Grdešić, Financijska pismenost

te nesigurnosti kreiraju potrebu za ekspertima koji će nam pomoći da plivamo, a da se ne utopimo. Njih ne bi bilo kada bi spomenuti sektori bili van dometa tržišne i profitne logike. Na pitanje kome koriste svi ti programi financijskog opismenjavanja, sigurno je da treba odgovoriti: ponajprije samim stručnjacima za tu temu.

Međutim, i više od toga, pristup financijske pismenosti ne samo da parazitira na neoliberalnom kapitalizmu, nego on potiče i ohrabruje njegovo širenje. Ako bi se više učilo o financijskoj pismenosti onda bi se razina komodifikacije ili marketizacije u društvu, primjerice mirovinskog sustava, mogla podignuti još i više. Jer ako je navigacija kroz sustav odgovornost pojedinca, a pojedinac je opremljen alatima financijske pismenosti, onda se sustav može učiniti još kompliciranijim, što bi vjerojatno neki u domaćoj „industriji“ osiguranja i htjeli (Basa, 2025). Složeniji sustav bio bi manje egalitaran, manje solidaran te, vjerojatno, više nestabilan. Složenost pak štiti sustav od kritike. Kako se često govori za Wall Street, čak i kada biste imali doktorat iz matematike ne biste mogli razumjeti sve što se tamo događa (to su riječi nekadašnjeg guvernera američke središnje banke Alana Greenspana, kako ih se prenosi u dokumentarnom filmu *Inside job*). Kompleksnost smanjuje transparentnost, smanjuje mogućnost demokratske kontrole i odgovara uskoj eliti koja se može legitimirati time što samo ona može osigurati njegovo kontinuirano funkcioniranje. Imamo pravo tražiti javne sustave koji su jednostavni i razumljivi. Imamo pravo na život bez financijske složenosti.

Treće, oni koji promiču financijsku pismenost ne mogu pobjeći od docirajućeg i paternalističkog tona. Uvijek je problem u tome što siromašni ljudi troše više nego što imaju. Uvijek je lijek u tome da se ljudi moraju odreći sadašnjosti u ime budućnosti. Dakle, riječ je o tzv. „odlaganju zadovoljstva“, tj. nekoj vrsti sekularizirane protestantske etike. Za Maxa Webera ključni je problem koji kapitalist mora riješiti tzv. „ekonomski tradicionalizam“. Naime, ljudi često ne žele raditi više od razine koja im osigurava zadovoljavanje potreba, kako su one definirane kulturom tog vremena. Umjesto većeg dohotka, biraju više slobodnog vremena (Weber, 2006 [1905]: 49-50). Kako ih onda navesti da sudjeluju u procesu akumulacije radi akumulacije? Neka vrsta protestantske etike je uvijek potrebna kapitalizmu kao pogonsko gorivo.

Zato se pobornici kapitalizma oduvijek trude promicati ona ponašanja koja bi kapitalizam ugradila u svakodnevicu. Kod Adama Smitha se tako promiču „nesavršene, ali dostižne vrline“ (Smith, 1984 [1759]: 291) kao što su točnost, marljivost i pristojnost. Da naglasim ponovo, razumno je te osobine u današnje vrijeme pozitivno vrednovati. Ovdje se ne promoviraju nepristojnost i lijenost. Ali ako ste angažirani u tome da mijenjate ljudi iznutra, kao što pristup financijske pismenosti traži, onda ste se upustili u posao moraliziranja. Kao što pišu Milun i njegovi koautori (2025: 11), „samo trećina pismenosti otpada na razumijevanje i izračune inflacije ili kamatnog računa, a dvije trećine se više odnosi na psihologiju i emocije“. Prosvjetitelji financijske pismenosti žele mijenjati misli i želje ljudi. Kao i inače, potiče nas se da „radimo na sebi“, a ne na društvu (Lazzarato, 2012).

Istovremeno, ne vide se neka znanja i vještine koje siromašni ljudi imaju. Ti ljudi često jesu veoma sposobni u financijskom snalaženju: kada se upustiti u minus na računu, kada i što kupovati preko kartice, kada kupovati na rate, koji račun ne platiti odmah ako kazne nisu rigorozne, kako kod službenika osigurati da vam oprost neku kaznu, gdje su dobri popusti i na koje artikle, gdje se skupljaju bodovi koji nose prave koristi. To je daleko od svijeta Bitcoina i globalnih indeks fondova, ali jesu stvarne vještine koje ljudi imaju. Samo što su one nevidljive onima koji nikada nisu bili u situaciji da ih moraju razviti. Tome bih dodao i tezu da su to znanja koja u kućanstvima u većoj mjeri imaju žene, što bi mogao biti još jedan razlog zašto su te vještine nevidljive.

I četvrto, postoji jedna prešutna premisa kod većine diskursa o financijskoj pismenosti, a to je da bi

obični ljudi donosili mnogo krivih odluka kada bi im se dalo više financijskih sredstava, bez poduke koju nude stručnjaci za financijsku pismenost. Međutim, upitno je da li taj stav ima uporište u stvarnosti. Primjerice, kada bi svi građani dobili temeljni dohodak, koji bi mogao ponuditi novi tip socijalne i ekonomske sigurnosti za 21. stoljeće, bi li ga ljudi neodgovorno spiskali? Empirija kaže da ne bi. Do sada provedeni pilot projekti i razni postojeći sustavi gotovinskih transfera sugeriraju da ljudi uglavnom donose dobre financijske odluke (Santens, 2025). Neće potrošiti novac na besmisleno potrošnju, na kladionice, alkohol ili drogu. Dapače, ti su obrasci ponašanja vjerojatno mnogo više posljedica siromaštva nego njegov uzrok. Kada se uvedu gotovinski transferi, ljudi se uglavnom odlučuju ulagati u vlastito zdravlje i obrazovanje, u popravke doma ili u pokretanje posla. Prema tome, paternalizam nije rješenje, već upravo suprotno, ljudima treba vjerovati da će znati što njima treba u njihovim životima. Zagovaratelji financijske pismenosti sugeriraju da su ljudi siromašni jer su financijski nepismeni. Ja bih sugerirao suprotno: kada ne bi bili siromašni, vidjeli bismo da nisu niti financijski nepismeni.

Sličan se diskurs o lošim odlukama u Hrvatskoj pojavljuje kada se govori o investiranju u nekretnine. Financijski stručnjaci često prigovaraju da se u Hrvatskoj previše „štedi u ciglama“ (Dragojević Mijatović, 2021). Na to se gleda kao na konzervativnu i zaostalu, ali i ekonomski suboptimalnu praksu. Međutim, što su alternative? Tu je kupovina državnih obveznica i sličnih vrijednosnih papira, ali oni nude povrat od oko 2 do 3 posto, što je manje od inflacije u zadnjih nekoliko godina. Tu je i kupovina udjela u nekom investicijskom fondu, što potencijalno nudi veći povrat, ali zahtjeva dugi niz godina da bi se isplatilo. Tu su i kriptovalute, ali njihovo je kretanje previše volatilno. Ako je ponuda nekretnina i dalje niska, potražnja visoka, a oporezivanje slabo, onda se one i dalje nameću kao najbolja investicija, ne zbog kulturnih preferencija nego zbog matematike.

Zaključna razmatranja

Za kraj bih opet htio naglasiti da u diskursu o financijskoj pismenosti ima dobrih i korisnih savjeta. Međutim, ima i raznih slijepih točaka. Naravno, moglo bi se sadržaje koji spadaju pod tu temu i preusmjeriti. Kako bi dobili upotpunjeno financijsko obrazovanje, moglo bi se više govoriti o tome kako je provedena privatizacija društvena imovine devedesetih godina. Znaju li mladi o tome dovoljno? Pravi li Hanfa neku igru za djecu koja bi se bavila tom temom? Moglo bi se više govoriti o visokoj nejednakosti financijske imovine u Hrvatskoj i slabom oporezivanju iste. Primjerice, podaci HNB-a (2025) za 2024. godinu kažu da zadnji decil imovinske distribucije (najbogatiji decil) drži oko 73 posto depozita. Vrijedilo bi i o tome raspravljati na radionicama, seminarima, konferencijama i tribinama.

Također, htio bih se vratiti na Hanfinu igru „Desitudo“. Iako šteta koja može nastati igranjem te igre vjerojatno nije ni velika ni trajna - uostalom sva djeca igraju „Monopoly“ - ipak se valja pitati da li je to najbolji način da se pristupi djeci. Zar nema nešto distopijski u tome da djecu od rane dobi navikavamo na to da se mire sa sistemom koji je inherentno nesiguran i nestabilan te da potičemo orijentaciju prema kojoj je glavni cilj svakog od nas da sam za sebe pokuša navigirati kroz sistem bez da bankrotira? Naravno da i „Monopoly“ šalje takve poruke, ali iza ove naizgled nevine Hanfine igre stoje službena društvena legitimacija.

Za kraj, o financijskoj pismenosti se mnogo govori. Postavlja se pitanje da li ta tema zaslužuje toliko energije. Postoje li drugi aspekti naših života koji bi zaslužili da se o njima govori barem toliko često? Ulažemo li slične napore kako bismo pomogli ljudima da postignu neku razinu emocionalne pismenosti, ako živimo u zemlji u kojoj velik dio populacije ne zna svoje emocije procesuirati i izraziti osim putem navijačkih pjesama? Ulažemo li slične napore da bismo pomogli ljudima da postignu bolju razinu

poljoprivredne pismenosti, ako znamo da je već počela klimatska kriza koja će trajno zakomplicirati proizvodnju hrane? Ovo je pitanje društvenih prioriteta. Što mi, kao društvo, vrednujemo?

Literatura:

Arthur, C. (2012). Consumers of Critical Citizens? Financial Literacy Education and Freedom, *Critical Education*, 3(6), 1-24.

Basa, L. (2025). Melita Čičak o budućnosti mirovina: Drugi mirovinski stup jača, ali izazovi ostaju. *Mirovina.hr*. 16. listopada. <https://www.mirovina.hr/mirovine/melita-cicak-o-buducnosti-mirovina-drugi-mirovinski-stup-jaca-ali-izazovi-ostaju/> (pristupljeno: 23. listopada 2025.)

Dragojević Mijatović, A. (2021). Mnogi u Hrvatskoj tradicionalno štede u 'ciglama'. Čak 96 i pol posto imovine građana u nas otpada na - nekretnine. *Novi list*. 11. listopada 2021. https://www.novolist.hr/novosti/stednja-u-ciglama-zbog-straha-od-hiperinflacije/#goog_rewarded (pristupljeno: 27. listopada 2025.)

Haiven, M. (2017). The Uses of Financial Literacy: Financialization, the Radical Imagination, and the Unpayable Debts of Settler Colonialism, *Cultural Politics*, 13(2), 253-275. 10.1215/17432197-4211350

Hanfa (2025a). Financijska pismenost. <https://www.hanfa.hr/media/gvwehiug/fin-pismenost-bro%C5%A1ura.pdf> (pristupljeno 21. listopada 2025.)

Hanfa (2025b). Financijska pismenost kroz igru: Hanfa učiteljima osnovnih škola predstavila edukativnu igru Desitudo. <https://www.hanfa.hr/vijesti/financijska-pismenost-kroz-igru/> (pristupljeno 21. listopada 2025.)

HNB i Hanfa. (2023). Mjerenje financijske pismenosti i financijske uključenosti u Hrvatskoj - 2023. <https://www.hanfa.hr/media/epjd4tgt/istra%C5%BEivanje-financijske-pismenosti-2023.pdf> (pristupljeno 26. listopada 2025.)

HNB (2025). U 2024. nastavak postupnog smanjenja nejednakosti u raspodjeli depozita. Hrvatska narodna banka. 4. srpnja. <https://www.hnb.hr/-/u-2024-nastavak-postupnog-smanjenja-nejednakosti-u-raspodjeli-depozita> (pristupljeno: 27. listopada 2025.)

Katalinić, D. (2025). Milun i Bogdan o financijskoj pismenosti: Ljudi moraju biti svjesni da nema brze zarade i da uvijek postoji mogućnost gubitka. *Glas Slavonije*. 27. travnja. <https://www.glas-slavonije.hr/novosti/hrvatska/2025/04/27/milun-i-bogdan-o-financijskoj-pismenosti-ljudi-moraju-biti-svjesni-da-nema-brze-zarade-i-da-uvijek-postoji-mogucnost-gubitka-690952/> (pristupljeno 21. listopada 2025.)

Lazzarato, M. (2012). *The Making of Indebted Man*. Boston: MIT Press.

Mills, C. W. (1964 [1959]). *Sociološka imaginacija*. Beograd: Savremena škola.

Milun, T., Ferenčak, S. i Vitali, T. (2025). *Budi financijski fit: Praktičan vodič za zdrav financijski život*. Strmec: Meritum komunikacije.

Santens, S. (2025). What do we do about drug users with basic incomes? *UBI Guide*. <https://www.scottssantens.com/what-do-we-do-about-drug-users-with-basic-incomes/> (pristupljeno 27. listopada 2025.)

Smith, A. (1984 [1759]). *The Theory of Moral Sentiments*. Indianapolis: Liberty Fund.

Tonimilun.hr. (2025). *Tonimilun.hr*. <https://www.tonimilun.hr/konferencija/zagreb-2023-poslovne-financije/> (pristupljeno: 26. listopada 2025.)

Top lista knjiga (2025). Top 30: Publicistika. <https://toplistaknjiga.hr/top-lista/642/7-8-2025-top-30-publicistika/> (pristupljeno 26. listopada 2025.)

Vujčić, B. (2025). Kad se male ruke slože: kako se isprepliću osobne financije i makroekonomska kretanja? *Treća regionalna konferencija financijske pismenosti*. <https://www.hnb.hr/-/financijska-pismenost-smanjuje-vjerojatnost-financijskih-destabilnosti> (pristupljeno 26. listopada 2025.)

Weber, M. (2006 [1905]). *Protestantska etika i duh kapitalizma: Odnos između religije i ekonomskog i društvenog života u modernoj kulturi*. Zagreb: MISL.